

Farkas Gyula : A magyar irodalom története. Budapest. 1934. Káldor. 336 l. 8° Nehéz s ritkán hálás feladat egy-egy tudományzak népszerű összefoglalását megírni. Nemcsak a közvetlen s mindig kissé érzelmes közérdekűség igénye ütközik itt a tudomány elvontabb s hűvösebb tárgyilagosságával, nem csupán a novellisztikus érdekesség a tudományos rendszer szigorú szakszerűségével, hanem elsősorban s legerősebben a kutató kritika szabadsága a közvélemény korlátaival. Fokozott a nehézség ott, hol, mint az irodalomtörténetben is, az igazi munka az anyagközlésen túl kezdődik s ahol az értéklés vagy újraértéklés a közfelfogás mélyen beidegződött meggyőződéseit érinti. Az efféle igazán jó összefoglalás oly író kíván, akiben van érzék ahhoz, hogy közönségével azonosuljon s erő, hogy azt ki ne szolgálja, aki képes egyénisége éleit lesimítani anélkül, hogy unalmassá s színtelenné váljék, akiben van bátorság az élet szeszélyes sokféleségét a tudomány «racionális vonalai» szerint rendezni s alkotó ösztön e vonalakat egységes szervezetté összefogni.

Farkas Gyula két nagy monográfiájában tanujelét adta annak, hogy ért tudománya «tolvajnyelvéhez», most megjelent összefoglaló magyar irodalomtörténetében «közírói» tehetsége is megnyilatkozik. Stílusa ügyes vegyülete a tartózkodó tárgyilagosságnak s a publicista hatékonyságnak: közvetlen, de mégis emelkedett s érzelmileg telített, egyszerű, de szívesen él egy-két lapidáris, már köztulajdonba átment képpel, hasonlattal, nem kerüli a korhangulathoz simuló archaizmusokat,

de lényegében egészen mai. Kifejező és termékeny korszerűség ez. A divatos szavaktól nem fél tán eléggé, de lényegében méltón s közérthető modernséggel fejezi ki új, önismeretre törekvő középosztályunk gondolatvilágát és stílusideálját. Ha Beöthy Zsolt híres Kis Tükreből kiolvashatjuk a századforduló irodalomtudományi módszerének s magyar közszellemének lényeges jegyeit, akkor Farkas könyve jellemző kifejezője az új módszernek s egy újabb nemzedék felfogásának.

*

Farkas Gyula szellemtörténetet ír. Szemléleti módja, melyet sokan, nem teljes joggal, szociológiaiának neveznek, most egészen következetes határozottsággal érvényesül. A hagyományos életrajzi, stílus- és műfaj-történeti szempontok háttérbe szorulnak művében. Író és munkája úgy jelennek meg, mint egyetlen, bonyolultságában is egységes szellemi folyamat hordozói, mint a magyarság szellemi arculatának kialakítói, öntudatának kifejezői. Ez az a középponti vezérgondolat, mely egységesíti s átsugározza az egész rendszert, ez értéklésének legszilárdabb alapja s ez határozza meg a történelmi anyag tagolását is. A fejlődés menetét egy kettévált s ismét egyesült folyam mutatja: az egységes középkori keresztény művelődés a XVI. században kettészakad s a nemzeti erőgyűjtés (XVIII. sz.) csendes évtizedei után a nemzeti gondolat jegyében újra egyesül (XIX. sz.), hogy aztán az utolsó századforduló körül egy «új európaiság felé» induljon. Lényegbevágóan új e rendszerben a reformáció s ellenreformáció

egységes s egyidejű tárgyalása «A keresztény művelődés kettészakadása» címen s az egész XIX. századnak: romantikának, ifjú Magyarországnak s nemzeti klasszicizmusnak egyetlen ívbe foglalása. Mindkettő meggyőző s elsőrangúan értékesíthető lelemény. Csupán a «Nemzeti gondolat uralma» című legnagyobb s leggazdagabb fejezetben nem sikerült irodalmunk fénykorának roppant anyagát megnyugtató áttekinthetőséggel rendeznie.

Nemzeti szempontú irodalomtörténetet írni ma roppant veszélyes feladat. Schol így nem ütközhetik tán a tudományos tárgyilagosság a kortárs elfogultságaival. Farkas csaknem mindig imponáló biztossággal hidalja át az ellentéteket. Módszerének hajlékonyságán kívül elsősorban nemzeti szemléletének magassága s rugalmassága teszik ezt lehetővé.

Módszerének alapvető kategóriája az irodalmi tudat. Ez a fogalom annak a Horváth Jánostól származó felismerésnek szülötte, melynek értelmében a váltakozó korok mást és mást értettek irodalom alatt. Az irodalom történetírójának kötelessége, hogy az irodalmi tudat e változó rétegeit felkutassa s azokhoz alkalmazkodjék. A századforduló közfelfogása elsősorban a magyar nyelvű, népi gyökerű szépirodalmat tekintette az igazi magyar irodalomnak, ehhez mérte a mult rendkívül sokrétű anyagát. Az új kutatás történelmibb s immanensebb szempontok szerint halad. Nem keresi pl. a népi ideált ott, ahol a kor tudata mást követel, mint mondjuk Balassánál, aki humanista s Gyöngyösinél, aki barokk költő volt. A szépirodalmon kívül ismét szerves jelentőségéhez juttatja a történeti, vallásos, erkölcsös és oktató irodalmat is, melyek nélkül a régi magyarság érthetetlen volna. A magyar nyelvűség kissé formális és nem egyszer anakronisztikus szempontján túl

megy s felveszi körébe a magyarországi latinságot s a többi nemzeti nyelvek idevágó termékeit is. Farkas nagy tárgyismerettel s biztos építő érzéssel foglalja egységbe a legújabb kutatás — Horváth János, Szekffü Gyula s nem kis részben saját műveinek — eredményét. Művének kompozícióját is, mely teljesen sajátja, a modern tudomány szelleme itatja át. Ugyanez a magasabb értelemben vett korszerűség szélesíti ki, teszi színessé s mélyíti el a nemzeti szellemről táplált felfogását.

Valóban, nemzeti érzése tágasabb, mint egy előző nemzedéké. Mintha az ősi Hungária ihlete jelentkeznék benne is újult s egyre erősödő színekkel. Nem csupán a fajmagyarság, hanem a Hungária terében sorsközösségben élő, a tájt kitöltő s a történelem közös szellemét hordozó népek mindegyike szóhoz jut a maga helyén s a maga szerepében. Elsősorban a németiség, nemcsak azért, mert a Bleyer-iskola e téren már hatalmas előmunkát végzett, hanem súlyánál fogva is. Mintha Bod Athenásának modern s elmélyültebb igazolása lenne ez. Még nem teljes határozottsággal: Farkas még nem egyszer ellentmondóan keveri a «magyar fajiság» s a «közös népi sors» kategóriáit. De ez is csak azt mutatja, hogy nemzetelménye problematikusabb s színesebb, mint volt a századforduló bizakodó s önelégült hazafiassága. Éles s kemény hangsúlyt nyer a nemzeti ihlet másik arca: az illuziótlan önismeret, a gyötrődő keserűség, sőt a kétségbeesett reménytelenség magatartása is. Az Ady-féle magyarságnak — nem Ady korának — történelmi rehabilitációja történik meg akkor, mikor felsorakoznak Ady elődei a keserű kritikában, Kazinczytól, Kisfaludy Károlyon s Vörösmartyn át Gyulai Pálig. De mégis, minden problematikussága s nagy dialektikai feszültsége ellenére is nyugodt és biztos az a magyarság,

amely Farkas könyvének mintegy szellemi főszereplője. A nyelvénél mélyebb s szilárdabb rétegekből táplálkozik. Valami mélyen nyugvó, sokszor rejtőzködő szellemi erőközpont sugározza ki, melyet nehéz a szavak s fogalmak eszközeivel megközelíteni s egyszerű képletekben kifejezni. Megnyilatkozik a középkori s a barokk latinságban épúgy, mint pl. a német nyelv leplei mögött is, de nem bizonyos — Széchenyi mély gondolata szerint — hogy a magyar szóval együtt egyszerűen tovább plántálható. Nem tart attól, hogy Nyugat szellemi hullámai elsöprik, mert Európa részének tudja magát s a történelem nagy áramában a «külföldieskedő» mozgalmakat is saját hasznára tudja fordítani.

*

A részletek szempontjából minden rövid összefoglalás ellen lehet kifogásokat emelni. Farkas könyve minden lényeges részletet magában foglal s mégis: a hagyomány őrei biztonnal rövidnek fogják találni egy-egy régi író méltatását s az új irodalom nyugodt és tárgyilagos összefoglalása is aligha kerülheti el a kimaradt vagy elhanyagolt írók s pártok ellentmondásait. Farkas ereje különben is az összefoglaló közösségi-szellemi áramlatok jellemzésében mutatkozik. Itt bontakozik ki művének újdonsága s e pont körül alakulhat ki valóban termékeny s eredményes vita. De e vita már inkább a tudomány belügye lesz; a magyar közönség olyan könyvet kapott kezébe, amely egy mély s európai érvényű magyarság távlatából s a modern tudomány eszközeinek segítségével mutatja meg irodalmunk szellemének fejlődését, amely tárgyi gazdagsága mellett is nagyvonalú s egységes kompozíció s amelyet élvezettel és igaz okulással olvashat.

Keresztury Dező.

Tóth László: A tehetségtelen. Regény. Révai-kiadás.

«A szavaknak új értelmük nő, amint egyik évről a másikra új ága nő a rózsafának és új virág csattan ki a végén. A szavaknak ma új árnyalataik vannak, új fényben fűződnek meg» — írja Tóth László egyhelyütt. Hangtalan, megfoghatatlan átalakulását a szavaknak és változását annak, ami a szavak mögött van: ezt öntötte Tóth László regénybe.

Ma, új formák és új értelmek keresésének szaggatott korában az ilyen vállalkozás kilép a regénynek, a mesének, a történésnek keretéből. Többet akar és többet nyújt, mint egy olvasásnyi szórakozást és elgondolkozást. Az író beveti mondanivalójának zsinórját a problémák alaktalan, folyékony halmazába s e körül kikristályosítja azt, ami már megérett a formára. Az író leszűr bizonyos újonnan vagy újra megtalált igazságokat megállapításaival rendet oszt a forrongásban, következtet és irányt mutat.

Hogy mindezen felül pompás, színes, lüktető, pillanatra el nem landadó regényt adott Tóth László, azt talán nem is kell külön megemlíteni. A társadalomlátó bátor szókimondása egyesül benne a vérbeli író gazdag mesélőkedvével. Ez a ritka szintézis lendíti a művet a mai regényirodalom első sorába.

Gaston de Faironville, a regény «tehetségtelen» hőse irodalmi családból származik. Apja, nagyapja, dédapja költő volt. Ő maga már csak irodalmár. Ugy nő bele az irodalomba, «mint pékinas az apja kenyérsütő mesterségébe». A költészet nem izzik benne szenvedélyé, energiátlanul, kedv nélkül, mesterszerűen ír, mert apja így nevelte és így kívánja.

A történet egyszerre két ponton sűrűsödik problémává. Ae egyik: a fiú és az apa közötti ellentét tudatossá válása; a másik: a generációs